

מצופיזיקה

או: דברים שלא יקרו בעולם הזה

ישראל שר-שלום אברהמי

"כִּי הִקְרִים יְמוּשׁוֹ וְהִגְבְּעוֹת תְּמוּטִינָה... " (ישעיהו נד, ז).

א. כִּי הִקְרִים בְּשָׁמַיִם וְאֶתָּה עַל הָאָרֶץ

ב. הגשמת האלוהות בישראל?

ג. אבנים יקרות אבנים גדולות

ד. מה שיכול להיות

ה. הכל תלוי במזל

ו. מה שלא יכול להיות

ז. צמצום כפול

ח. לחזומין וידלקן

שני כתובים מכחישים את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהן:

כתוב אחד אומר: "וַיֵּרֶד ה' עַל הָרֹם סִינַי אֶל רֹאשׁ הָהָר" (שמות יט, כ),

וכתוב אחד אומר: "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (שמות כ, יט).

הכריע - "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעָךְ אֶת קוֹל לְיִסְרָךְ" (דברים ד, לו),

מלמד שהרכין המקום ברוך הוא שמי השמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים.

וכן הוא אומר: "וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרֶד וַיַּעֲרֹפֶל תַּחַת רַגְלָיו" (תהלים יח, ז).

(ספרא דבי רב, ברייתא ד"ג מידות, פרק ב הלכה ז)

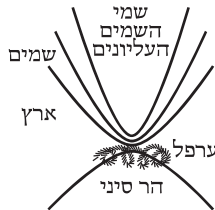
מאמר זה ישמש לנו כנקודת פתיחה לנושא הנדון.

הברייתא מעמתת שני פסוקים מפרשת יתרו: הראשון אומר שה' ירד על הר סיני, בעוד השני אומר שה' דבר מן השמים.

לא כאן המקום להסביר את הטכניקה העומדת בבסיס השיטה של "שני כתובים

המכחישין¹, אבל בפשטות נאמר שהברייתא מכריעה, באמצעות כתוב שלישי, שהכתוב השני יותר קרוב לפשט, ואת הראשון, לפיכך, יש לפרש בהתאם.

הכתוב מפורש, על כן, באמצעות פסוק מתהילים, ממנו מובן שהמקום ברוך הוא הרכין והטה את השמים כלפי הארץ אבל לא ירד ממש על הארץ (וראה את האיור המצורף, שאין כל קשר בינו לבין כל מציאות שהיא, אבל מבהיר את הרעיון די טוב).

האמירה של ברייתא זו היא עקרונית ומסוכמת באמירתו של רבי יוסי (סוכה ד ע"א):
מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר:
"הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי אָדָם" (תהילים קטו, טז).

על משמעות אמירה זו ועל חשיבותה נסוב המאמר.

א. כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם וְאַתָּה עַל הָאָרֶץ

מפסוק זה שבכותרת (מקהלת ד, א) וממאמרו של רבי יוסי אפשר לגזור הגדרה ל"שמים" ול"ארץ", כדלקמן:

לצורך מאמר זה, הגדרת שמים היא: המקום (לא במשמעות של מרחב פיזי) שבו הקב"ה נמצא והאדם לא. ובהתאם לכך נגדיר ארץ: המקום (או: המרחב הפיזי) שבו האדם נמצא והקב"ה לא.

החלוקה הזאת עומדת בבסיסה של בריאת העולם, והיא המתוארת בפסוק

1 מזה גם שלא למודתי היטב את הנושא, אך אפשר לראות על כך באריכות במאמרו של דוד הנשקה בסידרא י "על גישת חז"ל לסתירות במקרא", וכן בספרם של הרב מיכאל אברהם וגבריאל חזות "מידה טובה" (ח"א, פרשת בא).

הראשון של התורה: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א) כלומר השלב הראשון בבריאה הוא הגדרת מקום לה' ומקום לאדם.

אפשר שתהליך זה הוא המתואר בעץ חיים (היכל א שער א ענף ב)²:

דע כי טרם שנאצלו הנאצלים ונבראו הנבראים היה אור עליון פשוט ממלא כל המציאות... וכאשר עלה ברצונו הפשוט לברוא העולמות... צמצם האור ההוא ונתרחק אל צדדי סביבות הנקודה האמצעית, ואז נשאר מקום פנוי...

[על פי הנ"ל אפשר להבין את דברי רש"י בחגיגה (יא ע"ב) שמפרש את המשנה: "כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו כאילו לא בא לעולם: מה למעלה, מה למטה, מה לפניו ומה לאחור". ומפרש רש"י: "ומה לפניו - חוץ למחיצת הרקיע למזרח. ומה לאחור - למערב". ואז באה תוספת מוזרה (בתוך דברי רש"י) שמקשה על רש"י מהמשך הגמרא (בריש יב ע"א), ממנה משמע ש"לפנים" הוא מה שהיה קודם שנברא העולם³. ותמוה שהמעיר האלמוני לא שמר על כללי משפט הוגן, ולא הניח לרש"י להתבטא להגנתו, שכן מי שיקרא מה שאומר רש"י על הגמרא ממנה מקשים עליו יראה שהוא מתרץ היטב: "היא היא, מה שהיה קודם לברייתו - הוא עכשיו חוץ למחיצתו". כלומר, הציור שעולה מדברי רש"י הוא של כדור הארץ כשמעליו, ממזרחו וממערבו, מעבר למחיצת הרקיע (באופן מטאפורי, לא באופן פיזי). קיים אזור שהוא מחוץ לתחום האדם, ולפני הבריאה הוא מילא אף את מקום הארץ - תואם בדיוק את דברי העץ-חיים.]

מה פירוש האמירה 'הקב"ה אינו נמצא על הארץ'? הלא הוא נמצא בכל מקום! נאמר, מבחינות מסוימות הקב"ה אינו נמצא על הארץ. מאילו בחינות? זאת ועוד, במאמר שלפנינו⁴.

על כל פנים, אנו רואים מכאן שענין החלוקה הוא בסיסי ויסודי לבריאת העולם והוא חלק מהגדרת העולם הזה, כלומר הארץ. במילים אחרות, הארץ לא היתה ארץ אם אלוהים היה בה.

2 הציטוט כאן מקוצר, כדי לפשט את הנושא. ומומלץ לעיין במאמרו של יובל אהרונז' "אין עוד מלבדו" (מאורנו ט, עמ' 51-84).

3 אם כי לא משתמע ממנה מה פירוש "מה לאחור", ואולי זה מה שהביא את רש"י לפרש כמו שפירש.

4 למי שאין סבלנות, זאת בפרק השביעי.

ב. הגשמת האלוהות בישראל?

"הגשמת הא-לוהות בישראל?" זהו שמו של מאמר מאת הרב יעקב קורצווייל, בתוך מעליות כה.

במאמר הזה הוא מעממת את דברי הרמב"ם (במשנה תורה הלכות תשובה ג, ז; ועוד), שאומר שהמייחס גשמות לבורא הרי הוא מין, אל מול שיטתו של הרב משה בן חסדאי, שטוען, על פי פרשנותו של הרב מנחם מנדל כשר (תורה שלמה יתרו מילואים לב⁵), שאין לשלול מהבורא את הגשמות, מאחר והוא נעלה מכל הגיון ותפיסה אנושית, ולפיכך יכול, אם רצונו, ללבוש צורה גשמית ועם זאת להשאר אין-סופי.

לכאורה נראה, שהשיטה השניה היא מחוכמת יותר, מפותחת יותר.

אבל באמת הרמב"ם מוביל כאן בסיבוב שלם: הוא יודע שהבורא נעלה מכל תפיסה אנושית, עד כדי כך שאין לנו יכולת לדבר על מהותו כלל, ולכן הוא פשוט לא מנסה. כל דבריו אינם מתייחסים לעצמותו של הבורא, כי אם לבורא כפי שהוא מתגלה לאדם - ובעולמו של האדם, כמו שראינו, הבורא אינו בא בצורה ארצית, לא מפאת מגבלה בבורא, אלא מפני מגבלה בארץ.

על כן, אנו מגדירים כאן: כל עיסוק בבורא הוא במגבלות התפיסה הארצית.

ג. אבנים יקרות אבנים גדולות

לצורך הדגמת הרעיון ניקח את השאלה "האם אלוהים יכול לברוא אבן שהוא לא יכול להרים".

אנחנו צריכים לשאול את עצמנו, על פי האמור, האם האדם יכול לתפוש בשכלו אבן שאי אפשר להרים?

נתאר לעצמנו אבן ענקית, בגודל של כדור הארץ, בגודל של השמש והירח וגם כמה כוכבים. על אבן כגון זו אמר ארכימדס בתארו את עקרון המנוף: "תנו לי נקודת משען וארים את כל העולם". אז אולי אבן בגודל (מסה) של חור שחור? לזה כבר לא קוראים אבן.

5 ולא סי' טז, כפי שכתוב, כנראה בטעות, במאמר הנ"ל.

מסקנה: במרחב של עולמנו⁶ לא יכולה להתקיים אבן שאי אפשר להרים.
מ.ש.ל.

למעשה, הסטנו את הדין מן הבורא אל האבן. וכל דיון כזה ייגמר בעיסוק באבן.
לכן נגדיר מחדש: כל עיסוק בבורא הוא למעשה עיסוק במגבלות התפיסה הארצית.

ד. מה שיכול להיות

בזאת הנחנו את היסוד למדע האינטרפיזיקה⁷,
(תרועת חצוצרות)

כלומר, העיסוק ביחס שבין הבורא לעולמו.
בקטגוריה הזו, מלבד האמירה "הבורא אינו מתגלה בגוף גשמי", נכנסת האמירה
"הבורא מאפשר לאדם בחירה חופשית".

כמו כן נכללת בתחום האינטרפיזיקה שאלת ההשגחה, כלומר השאלה האם
הבורא קובע באופן פעיל את המתרחש בעולם, או שהוא מניח לו להתנהל על
פי חוקי הפיזיקה.

בשאלה זו מביא הרמב"ם (בפרק השמיני מהקדמת אבות) את דעת המתכלמין⁸,
האומרים שכל דבר שמתרחש נעשה ברצון מפורש של הבורא על הדבר שהוא
ובזמן שהוא. הדעה הזאת מתבקשת, אם חושבים על יכולתו האין-סופית של
הבורא ועל כך שלנהל כל פרט ופרט בעולם הזה לא יהיה בשבילו בעיה.

לעומת זאת, אם חושבים על כך שהבורא, בגלל שהוא כל יכול, לא עושה מה
שהוא יכול אלא מה שהוא רוצה, חוזרים לדון בדבר מצד העולם, ולא מצד הבורא.
והעולם, כמו שהוא נראה, פועל על פי חוקי פיזיקה קבועים.

ה. הכל תלוי במזל

אם נכנס לסוגית ההשגחה, אני רוצה להביא מקורות מהמקרא וחז"ל התומכים,

6 אבל יכולה להיות במרחב אחר, אם היא ממלאת את כל המרחב שבו היא נמצאת.

7 זו המצאה שלי, רק לצורך המאמר.

8 וליתר דיוק ה"אשעריה", ראה במורה הנבוכים ג, יז.

לדעתי, את דעת הרמב"ם בסוגיה.

אומר החסיד במשלי (יט, יד): "בֵּית דָּהוּן נִחְלָת אֲבוֹת וּמֵהָ אִשָּׁה מִשְׁפָּלָת". הנה נלמד מכאן שבזיווגו של אדם יש השגחה מיוחדת מאת ה' יתברך, הפלא ופלא, כמו שכותבים חז"ל בכמה מקומות - "מזווגן בעל כרחן, וקושר קולר בצואר זה ומביאו מסוף העולם... מעלה לזה ומוריד לזה בסולמות" (תנחומא כי תשא ה, ועוד במדרשים). אבל מסוף הפסוק נלמד לתחילתו, שדרכו של עולם, מי שנולד לאב עני נשאר עני, מי שנולד לאב עשיר יהיה עשיר.

וכן מתענית (כה ע"א):

רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טובא. עבד מלתא ולא הוה ליה מידי למטעם, שקל ברא דתומא ושדייה בפומיה, חלש לביה ונים. אוול רבנן לשיולי ביה, חזיהו דקא בכי וחייר, ונפק צוציתא דנורא מאפותיה. כי אתער אמרו ליה: מאי טעמא קבכית וחייכת? אמר להו: דהוה יתיב עמי הקדוש ברוך הוא, ואמרי ליה: עד מתי אצטער בהאי עלמא? ואמר לי: אלעזר בני, ניהא לך דאפכיה לעלמא מרישא? אפשר דמתילדת בשעתא דמזוני. אמרי לקמיה: כולי האי, ואפשר? אמרי ליה: דחיי טפי או דחיינא? אמר לי: דחייית. אמרי לקמיה: אם כן, לא בעינא. אמר לי: בהאי אגרא דאמרת לא בעינא - יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסרי נהרוותא דמשחא אפרסמון דכין, כפרת ודיגלת, דמענגת בהו. אמרי לקמיה: האי, ותו לא? אמר לי: ולחברך מאי יהיבנא? אמרי ליה: ואנא מגברא דלית ליה בעינא? מחיין באסקוטלא אפותאי, ואמר לי: אלעזר ברי, גירי בך, גירי!

תרגום (מקוצר): רבי אלעזר בר פדת דחקה לו השעה, ולא היה לו מה לאכול, עד שהתעלף. שאל את הקדוש ברוך הוא: עד מתי אהיה בצער? והשיב לו, אם תרצה שאהפוך את העולם מתחילתו, אפשר שתולד בשעה של פרנסה. אמר לפניו: להתחיל את כל העולם מהתחלה בשביל שמא?

יש הרבה מה לעיין בסיפור הזה, והזהר (ח"ג רטו ע"ב) עוסק בו, אבל בפשטות רואים מכאן שהפרנסה תלויה במזל (ולא חשוב לעניין זה מה הוא בדיוק המזל הזה), והקב"ה נמנע באופן עקרוני מלהתערב.

אמנם, מה שכתוב שבת קול יוצאת ואומרת "בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני" (מועד קטן יח ע"ב, סוטה ב ע"א), נראה לי לומר שמדובר באדם שמזלו להתעשר, שבת קול קובעת מאיפה יבוא עושרו, מנכסיו של אדם שמזלו להעני, וכדומה.

ו. מה שלא יכול להיות

אחרי שראינו שיש דבר שהקב"ה נמנע באופן עקרוני מלהתערב, נוכל להגדיר עוד תחום במדע: המצופיזיקה.

(עוד חצוצרות)

כלומר, החוקים שטבועים ביסודו של העולם ואינם יכולים להעקר, לעומת חוקי הפיזיקה הפשוטים שנס אקראי יכול לדחות. זהו ענף במטאפיזיקה, אבל אני משתמש בביטוי "מצופיזיקה" כדי להבדיל מחלק אחר של המטאפיזיקה, העוסק בתכונותיו של הבורא עצמו, שהוא, כפי שכבר ציינו, חסר תוחלת לגמרי.

העיקרון, שיש דברים שאינם יכולים לקרות, הוא מיסודות הדת ובסיס המדע, וחינוי לקיום האנושי הבריא - ללא עיקרון זה אין יציבות בכל דבר שהוא.

[הרמב"ם במורה נבוכים (ג, טו) מציג את היסוד הזה, ומפאת חשיבותו הרבה, כנראה, הוא מגויס בו: לנמנע טבע קיים עומד, אינו מפעולת פועל, אי אפשר השתנותו כלל, ומפני זה לא יתואר האלוה ביכולת עליו.

הכל נכון ומדויק לפי דברינו, חוץ מן הביטוי "אינו מפעולות פועל", שנשמע כאילו קיומו של הנמנע נוצר בידי עצמו או שתמיד היה, ולכן בורא העולם לכאורה כפוף אליו, זה דבר שאינו נכון, ואי אפשר כלל לומר אותו⁹. צריך עיון גדול כדי לתרץ את דברי הרב, ולהסביר למה הוא כתב אותם כך¹⁰. אלא ברור שהבורא ברא את הנמנע ביחד עם בריאת העולם, והוא יצוק ביסודות העולם, ומכאן יציבותו של הנמנע כל עוד העולם יציב.

זה ממה שלא יחלוק בו אדם מבעלי העיון כלל, ולא יסכל בזה אלא מי שאינו מבין את המושכלות. אבל נקודת המחלוקת בין כל בעלי העיון הוא ביחס למין מסויים ממה שהאדם מדמה, אומרים מקצת בעלי העיון שזה מסוג הנמנע אשר אין לתאר את ה' ביכולת לשנותו, ואחר אומר שהוא מסוג האפשרי אשר ביכולת ה' להמציאו איך שירצה.

כלומר, בעלי העיון דנים מה נכלל בתחום המצופיזיקה כמו שהגדרנו אותה.

9 ואף נסתר מדברי הרמב"ם בעצמו בספר המצוות (מצוות עשה א) במשנה תורה (הלכות יסודי התורה א, א-ד). העורך.

10 הרב קוק (קובץ ז, מא) כותב שהרמב"ם מקים את יסוד האמונה על החידוש, ואת "המדע המוביל אל ההכרה האלהית" על יסוד הקדמות. כלומר, להבנתי, חלוקה בין הגישה האמונית לגישה המדעית, שכל אחת מהן עובדת בכלים שלה. (אגב, כמדומני שעל-פי תאוריית המפץ הגדול בהתאם לתורת היחסות העולם הוא נברא אך נצחי - כי הזמן התחיל ברגע המפץ, אך ברגע ההוא בשל הדחיסות העצומה של החומר, אני משער שהזמן היה דחוס מאוד גם הוא, נושק לנצח.)

המשל בזה, אחד הנגדיים בעת אחד ומקום אחד, והפיכת עין הדברים, כלומר שיחזור העצם מקרה והמקרה עצם, או שימצא עצם גופני שאין בו מקרה, כל זה מסוג הנמנע אצל כל אחד מבעלי העיון. וכן שהאלוה ימציא כמוהו, או יעדיר את עצמו, או יתגשם, או ישתנה, כל זה מסוג הנמנע, ואין לתאר את ה' ביכולת על דבר מכל אלה.

ושוב, על פי החלוקה שעשינו, איחוד ניגודים בגוף אחד, הפיכת עצם לתואר, יצירת עצם שלא יחולו בו תארים כלל - אלה שייכים להגדרות הבסיסיות של העולם, ולפיכך למצופיזיקה. כיוצא בזה יכלתו של הבורא להתגשם, כמו שכבר כתבנו. אבל האפשרות שהבורא ימציא כמוהו, או יעדיר את עצמו, או ישתנה, כל אלה שייכים למטאפיזיקה, כמו שהגדרנו אותה בניגוד למצופיזיקה, ולכן איני יודע דבר לגבי אפשרות התרחשותם, ואם הרמב"ם יודע הרי שהוא הרבה יותר חכם ממני...

אבל האם ימצא מקרה מופשט לא בעצם, בזה כת מבעלי העיון והם ה"מעתולה" דמו את זה וראוהו מסוג האפשר, ואחרים אמרו שהוא מסוג הנמנע... כך מציאות דבר מתגשם לא מחומר כלל הוא מסוג האפשרי אצלנו, ומסוג הנמנע אצל הפילוסופים. וכך אומרים הפילוסופים כי מציאות מרובע אשר אלכסונו שווה לצלעו, או זווית מגושמת שסביב לה ארבע זוויות פשוטות נצבות, וכל כיוצא בזה, הכל מסוג הנמנע, ומקצת הסכלים במדעים שאינו יודע מן הדברים הללו אלא פשט המלים לא הבנת ענין יחשוב שהם אפשריים.

באמת יצירת יש מאין היא אפשרית במטאפיזיקה, אבל אפשר שתהא בלתי אפשרית במצופיזיקה, כלומר לאחר יצירת החומר הראשונית, שנצרה בד בבד עם יצירת העולם וחוקי הבסיסיים, אפשר שלא תותר עוד יצירת יש מאין. במילים אחרות, אפשר שחוק שימור החומר הוא חוק מצופיזי.

ומי יתן וידעתי האם הענין הזה פתוח ופרץ, ויש לכל אדם לטעון בכל ענין שעלה על דעתו ויאמר זה אפשרי, ויאמר אחר שהוא נמנע כפי טבע הדברים - או שיש שם דבר החוסם את הדבר הזה ומגבילו במה יחליט האדם בהחלט שזה נמנע בטבעו. והאם קנה המדה לכן והבחנתו בכח המדמה או בשכל, ובמה נבדיל בין מה שבדמיון למה שמושכל - לפי שפעמים מתוכח האדם עם זולתו, או נאבק עם עצמו, בדבר מסוים שמוצא שהוא אפשרי לדעתו ויאמר שהוא אפשרי בטבעו, ויאמר המתנגד כי האפשרות הזו היא ממעשה הדמיון לא מבחינת השכל. או שמא יש שם דבר להבדיל בו בין הכח המדמה לבין השכל, והאם הוא דבר מחוץ לשיניהם יחד, או בשכל עצמו יש להבדיל בין המושכל ודבר שבדמיון. כל אלה נקודות מחקר מדוקדק מאד, ואין זה מטרת הפרק.

הנה נתבאר כי לפי כל השקפה ושטה יש כאן דברים נמנעים ובטלה מציאותו, ושאין לתאר את ה' ביכולת עליהן, ואין זה קוצר יד ולא חוסר יכולת כלפיו בכך שאינו משנה אותן, והרי הם אם כן חיוביים לא מופעלות פועל. והנה נתבאר כי נקודת המחלוקת בדברים המצטיירים מאיזה משני הסוגים הם, האם מסוג הנמנע או מסוג האפשרי. דע זה.

המצופיזיקה כוללת חוקי יסוד של הפיזיקה והמתמטיקה, כמו הדוגמאות שמביא הרמב"ם לעיל. וכן רס"ג (אמונות ודעות, לקראת סוף מאמר שני): ה' לא יעשה שחמש יהיה גדול מעשר, לא יחזיר את הזמן לאחור; וגם את חוקי המוסר, הקובעים מה

טוב ומה רע; וכן חוקי יסוד רוחניים, שאליהם כנראה רומזים דברי חז"ל (פרקי דרבי אליעזר פ"ג; פסחים נד ע"א; נדרים לט ע"ב): "שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, גן עדן, וגיהנם, כסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח".

דברים אלה מכוונים לערכים מוחלטים שנוצקו ביצירתם של יסודות העולם ואינם יכולים להשתנות: התורה, שלא תהא מוחלפת; התשובה, שחוק הוא שתביא לכפרת עוונות, אפילו לרשע כמנשה; גן העדן והגיהנם, אולי מסמלים את המוסר הטוב והרע, שכרוכים בגמול ובעונש; כסא הכבוד, אולי יש לומר שזו השכינה ששורה על כנסת ישראל, שלא יוחלפו באומה אחרת; בית המקדש, שהוא נקודת ההשקפה בין השמים לארץ, וגם כשהוא בחורבנו כל קשר בין השמים לארץ עובר דרכו; שמו של משיח, כלומר יעודו של המשיח, שהוא יעודו של העולם.

ז. צמצום כפול

החוק האינטרפיזי שחז"ל מביעים באומרם "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב), והחוק המצופיזי שמובא במקרא בפסוק "לֹא תוֹכַל לִרְאֹת אֶת פָּנַי כִּי לֹא יֵרָאֵנִי הָאָדָם וְחַי" (שמות לג, כ), הם - להבנתי - שני הפנים של הצמצום: צמצום ראשון הוא שה' מושך עצמו מהתערבות במעשי האדם, ובמידה מסוימת אף מהתערבות במעשי הטבע, וצמצום שני הוא צמצום האור, שמונע מבני האדם לחוש בנוכחותו של הבורא בעולם. זהו המחסום הכפול שבין השמים לארץ, שבא להבטיח את קיומן הברור של שתי החטיבות, שלא יתערבו זו בזו ויטשטשו זו את זו¹¹.

סוף.

11 יתכן שיהיה יותר מדויק לומר "שהשמים לא יטשטשו את הארץ", אבל אם השמים יבלעו את הארץ ממילא השמים לא יוכלו יותר להיקרא שמים, ולכן אי אפשר לומר שהשמים יותר אמיתיים מהארץ.

[מעבר לגבול המאמר:

ח. לחומץ וידלק

ההבדלה בין השמים לארץ מכוסה כיסוי אחר כיסוי: בשלב הראשון מגדירים שמים וארץ, ובשלב השני מגדירים מחדש את המילה שמים, כדי לערפל את המושג, כמה שנאמר: "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרְקִיעַ שָׁמַיִם" (בראשית א, ח)¹².

ולא שני שמים בלבד הוגדרו, אלא יותר מכך, כמו שאמרו חז"ל שקיימים שבעה רקיעים (חגיגה יב ע"ב).

מדוע צריך כל כך הרבה רקיעים?

כל שמים הם גבול (כדאמרי אנשי) וגבולות נוצרו כדי שיעברו אותם, כשם שחוקים נכתבים כדי שיפרו אותם¹³. בכלל זה חוקי הפיזיקה ואף חוקי המצופיזיקה.

במחצית פ' משפטים תש"ו. ראיתי בחלום חזיון לילה... את אאמור"ר הרב זצ"ל בדמות העמקת מחשבה, שאמר לי כי מה שהוא מן הנמנעות אין לצייר ולחשוב אותו לאפשר ונמצא, (בעין המאמר "שיש לנמנע טבע קיים")... ולשאלה שהרי כלפי מעלה ומצד היכולת האלהית אין שייך לקבוע הגבלות על האפשרויות של אפני המציאות והיכולת המוחלטת העליונה של הש"ת הקב"ה אלא מצד הצמצום של קבלת הצורה הקבועה והרגילה אשר במציאותנו האנושית והעולמית, ולפיכך אך ככל מה שמצב האדם והעולם הוא יותר מרום... כן יותר ויותר תהיה ותתגלה האפשרויות של הנפלאות שלא כפי גודלי המציאות הקבועה שלנו וממעל למטבע הקיים והרגיל שלה, כן בפרט וכן בכלל (וכעין דברי הרמב"ם שההשגחה מופיעה לפי ערך הדבקות. וע' אוה"ק כרך א' עמ' ריד-רטו) (הרצ"ה קוק, אור לנתיבתי עמ' שט-שי).

הענין, כל רקיע הוא שמים רק לגבי מה שמתחתיו, אך לגבי מה שמעליו הוא ארץ, והרקיע שמעליו הוא שמים שלו. מה שהיה מצופיזיקה לגבי מה שתחתיו, לגבי זה הוא פיזיקה, ולגבי מה שמעליו אינו חוק כלל. וכך יכולה האנושות לעלות אל מעל הרקיע, ומעל לעוד רקיע ולהעפיל - מעבר לפסגות ההר.¹⁴

12 אם כנים דברינו על המשמעות הכפולה של המילה שמים, יש לעיין מהי המשמעות הכפולה של המילה יום, שנאמר "וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם" (בראשית א, ה).

13 בתנאים מסוימים מאוד, שהם הנותנים לגבול משמעות וגורמים שלא יהיה שרירותי, וכל חוק צריך להיות מופר רק בתנאים הנקבעים על ידי מטא-חוקים.

14 ביבליוגרפיה נוספת: מאחר שאני חש שיש אנשים שלא יוכלו לקבל את דברי בלי לשאול "היכן זה כתוב?", אני מצרף כאן מקורות שנצטברו אצלי ולא נעשה בהם שימוש במאמר: ירמיהו לג, ז ואילך; הראי"ה קוק ב'קבצים מכתב יד קדשו' ח"א, פנקס פ"א פסקאות [יפן] אות ז, עמ' קסו; בנין ציון לרב אליהו ציון סופר עמ' יד-טז (המצוין את המקורות הבאים: ספר הדעיה לבעל הלשם, דף נח טור א; אלימה לרמ"ק, מעין א תמר א פי"ט; רמ"ע מפאנו המאמר חיקור דין ח"ד פ"ט; מהר"ל בהקדמתו השנייה לגבורות ה'; ספר הכללים לבעל הלשם, דף יד סוע"ד).